

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА ДИТИНИ-ЖЕРТВИ НЕЗАКОННОЇ ДЕПОРТАЦІЇ АБО ПРИМУСОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ В ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Довідка для законних представників

Regional
Center for
Human Rights

Стаття 10 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що діти користуються додатковими гарантіями як учасники кримінального провадження. Це означає, що компетентні органи, які мають контакт з неповнолітніми жертвами у ході процесу притягнення винних осіб до відповідальності, зобов'язані вживати належних заходів безпеки дитини, її фізичного й психічного благополуччя, гідності та недоторканності особистого життя.

Станом на 1 серпня 2023 року в Україну повернулося 386 неповнолітніх¹. У випадку кожної дитини є вагомими підстави вважати, що вона є постраждалою від цілого спектру порушень Конвенції ООН про права дитини, відповідних норм Женевської конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни, а також відразу кількох міжнародних злочинів, пов'язаних із незаконною депортацією або примусовим переміщенням².

З моменту відкриття Центру захисту прав дитини у травні 2023 року неповнолітніх жертв міжнародних злочинів опитують за міжнародною системою «Барнахус». Відповідно до адаптованої методики, дитина розмовляє із психологом за результатами обов'язкового попереднього медичного обстеження. У цей час в окремій спеціальній кімнаті її розповідь слухає слідчий, надсилаючи психологу уточнюючі запитання. За потреби, перебуваючи в Центрі, дитина також може взяти участь у судових засіданнях за допомогою відеозв'язку³.

На практиці у роботі з неповнолітніми постраждалими можна ідентифікувати низку порушень мінімальних стандартів з боку українських органів влади:

- 1) опитування дитини проводиться відразу після її повернення та передує реабілітації;
- 2) процес триває понад 2 години на день, подекуди без обов'язкової перерви;
- 3) опитування проводять паралельно представники кількох правоохоронних органів (Служби безпеки України, Офісу Генерального прокурора);
- 4) дитину повторно опитують кілька разів впродовж місяців;
- 5) неповнолітньому не забезпечується обов'язкова участь адвоката в процесі.

Такі порушення свідчать про недостатню жертво-центричність процесу притягнення винних осіб до відповідальності та зміщення балансу інтересів на користь національної юстиції за рахунок порушення процесуальних прав і гарантій для неповнолітніх постраждалих.

На відміну від проваджень, у яких дитина є підозрюваною або обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення, для неповнолітніх жертв злочинів не забезпечується обов'язкова участь захисника. Хоча згідно зі статтею 3 Закону України «Про охорону дитинства» держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, така допомога нині поширюється лише на неповнолітніх обвинувачених, а не жертв⁴.

Враховуючи дані обставини законні представники неповнолітнього (батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності — опікуни чи піклувальники, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній), які залучаються до участі в процесуальній дії разом з дитиною, мають бути належно підготовлені, аби в разі потреби мати змогу захистити права

¹ <https://childrenofwar.gov.ua/>

² <https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf>

³ https://www.instagram.com/p/CuuJ2mPtR2G/?utm_source=ig_web_copy_link&igshid=MzRIODBiNWFIZA==

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

неповнолітнього. Відтак, метою даної довідки є ознайомити законних представників з мінімальними стандартами поведінки з дитиною жертвою у ході кримінального провадження.

Їхній перелік на національному рівні передбачає безумовне дотримання принципу найкращих інтересів дитини, закріплених у статті 3 Конвенції ООН про права дитини, стороною якої є Україна. Місце для комунікації з неповнолітнім має забезпечити зменшення можливої ретравматизації. Допит слід проводити в присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Процес не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Неповнолітній може свідчити за межами зали суду шляхом використання належних комунікаційних технологій.

У той же час задля уникнення дискримінаційного поведінки з неповнолітніми жертвами різних злочинів, які за тяжкістю є співставними, за аналогією слід використовувати також релевантні положення Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства⁵, зокрема

- проводити опитування дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
- звести до мінімально необхідної кількості опитувань для цілей кримінального провадження;
- забезпечити можливість супроводу дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама обирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше⁶.

Задля захисту дитини-жертви та уникнення її повторної травматизації у ході кримінального провадження законний представник має пам'ятати про те, що має право:

- 1) скористатися послугами професійного представництва неповнолітнього потерпілого, тобто винайняти адвоката. Це може бути як приватно практикуючий адвокат на оплатній основі, так і адвокат з громадського сектора, який за певних умов може надати послуги безкоштовно⁷;
- 2) у ході допиту дитини заперечувати проти запитань слідчого, педагога, психолога, лікаря тощо, а також ставити власні запитання;
- 3) вимагати проведення допиту за місцем проживання чи місцем навчання дитини і в атмосфері, дружній до дитини;
- 4) забезпечувати врахування думки дитини при вирішенні будь-якого питання в рамках кримінального провадження, які її безпосередньо стосуються;
- 5) вимагати проінформувати дитину про її права у ході кримінального провадження, про його основні етапи та залучених осіб;
- 6) вимагати, щоб кримінальне провадження було невідкладним, і рішення в його рамках - ухвалені без невинуватої затримки⁸;
- 7) на основі медичного висновку відмовитися від подальшої участі дитини в кримінальному провадженні;

⁵ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text

⁶ *ibid*, п. b, c, d, e, f ч. 1 ст. 35

⁷ Рекомендуємо звертатися за допомогою до таких неурядових організацій: Регіональний центр прав людини, Право на захист, Українська Гельсінська Спілка з прав людини, Українська мережа за права дитини

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

- 8) заперечувати проти повторного(их) допиту(ів) неповнолітнього;
- 9) виступати проти допиту дитини в присутності слідчого, а також підозрюваної особи в одній з них кімнаті. Якщо існує нагальна необхідність проведення перехресного допиту (одночасне опитування потерпілого та підозрюваного), то вимагати його здійснення адвокатом під наглядом судді, який зобов'язаний запобігати питанням, які можуть піддати дитину залякуванню, переживанням або зайвому стресу⁹.
- 10) вимагати обмежити доступ до всіх записів або документів, що містять особисті та конфіденційні дані про дитину¹⁰.

Кримінальне провадження є складним для дитини процесом, у ході якого на практиці відшукати баланс між публічною (притягненням винної особи до відповідальності) та приватною (уникнення ретравматизації дитини, дотримання її найкращих інтересів) складовою виходить не завжди. У той же час, важливо максимально підготувати кожного учасника процесу задля забезпечення жертво-центричного підходу, не лише закріпивши та ознайомивши його з правами, але й гарантувавши їх дотримання.

⁹ <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/Final-Ukraine-version.pdf>

¹⁰ <https://rm.coe.int/16804c21> ч

Regional
Center for
Human Rights

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

2023